

Тихий В. П.

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ ПРОТИВ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

В статье приведено созданное автором понятие преступлений против общественной безопасности. Определены родовая и непосредственные объекты, предмет, объективная и субъективная сторона, субъект и классификация преступлений против общественной безопасности. Проведено разграничение этих преступлений с преступлениями против жизни и здоровья человека и преступлениями против собственности. Обобщены и рассмотрены поощрительные нормы, предусматривающие обязательное и безусловное освобождение лица от уголовной ответственности за некоторые преступления против общественной безопасности.

Ключевые слова: общественная безопасность, сферы общественной безопасности, источники общеповышенной опасности, поощрительные нормы.

Tykhyi V. P.

RESPONSIBILITY FOR CRIMES AGAINST PUBLIC SAFETY

In the article the author describes the concept of crimes against public safety. The generic and immediate objects, object, objective and subjective aspect, subject and classification of crimes against public safety are determined. The distinction between these crimes with crimes against the life and health of a person and property crimes has been made. Summarized and considered encouraging rules, which provide for the mandatory and unconditional release of a person from criminal responsibility for some crimes against public safety.

Key words: Public safety, the sphere of public safety, sources of general - increased danger, incentive standards.

УДК 343.9

Соломяна А. В.,

аспірант, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса;

Орловська Н. А.,

науковий керівник: доктор юридичних наук, професор

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПРЕВЕНТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЯК ФОРМА УЧАСТІ ГРОМАДЯН У ЗАПОБІГАННІ ЗЛОЧИННОСТІ

У роботі розглядаються основні питання функціонування національного превентивного механізму в Україні, можливість залучення громадськості до його діяльності та розширення його запобіжного впливу. Проаналізовано зарубіжний досвід застосування моделі «Омбудсмен +» з метою визначення позитивних аспектів, що можуть бути застосовані в Україні. Наголошено на важливості активної співпраці та партнерства держави із громадськістю,

недержавними суб'єктами, створення єдиної цілісної концепції (стратегії) запобігання злочинності на основі міжнародних актів та конвенцій ООН.

Ключові слова: національний превентивний механізм, запобігання злочинності, недержавні суб'єкти, громадська ініціатива, суспільно-державне партнерство.

Постановка проблеми. Засади ефективного запобігання злочинності у всьому світі, беззаперечно, базуються на взаємодії з громадськістю та взаємному партнерстві держави з неурядовими організаціями. Прагнення України йти по європейському шляху вимагає докорінного вдосконалення всієї державної запобіжної системи, відкриття конструктивного діалогу з недержавними громадськими суб'єктами. Запровадження національного превентивного механізму в Україні є одним з перших кроків до ефективного реформування системи запобігання злочинності в нашій державі. Головна ідея національного превентивного механізму полягає у запровадженні системи регулярних незалежних відвідувань будь-якого місця, що перебуває під юрисдикцією та контролем держави, де утримують чи можуть утримувати осіб, позбавлених волі, за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою, або з його відома чи з мовчазної згоди. Такі відвідування здійснюють з метою посилення (за необхідності) захисту таких осіб від катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання, що, у свою чергу, сприяє запобіганню злочинності у місцях несвободи.

Метою статті є вивчення національного превентивного механізму як форми участі громадян у запобіганні злочинності.

Виклад основного матеріалу. 21 липня 2006 року Україна ратифікувала Факультативний протокол до Конвенції ООН проти катувань [1]. 9 серпня 2012 року до Верховної Ради України було внесено проект Закону України «Про внесення змін до Закону України “Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини”» щодо національного превентивного механізму», яким на Уповноваженого покладено функції національного превентивного механізму. Верховна Рада ухвалила цей закон 2 жовтня 2012 року, а набрання чинності відбулося 4 листопада 2012 року.

В Україні національний превентивний механізм діє у форматі «Омбудсмен +», який передбачає здійснення моніторингових візитів до місць несвободи працівниками офісу Омбудсмена ра-

зом з активістами громадянського суспільства. 25 травня 2012 року в новій структурі Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини було утворено спеціалізований структурний підрозділ – Департамент з питань реалізації національного превентивного механізму.

Монітори (відвідувачі місць несвободи) – це різні люди: правозахисники, лікарі, вчителі, соціальні працівники та представники інших професій, які пройшли спеціальну підготовку – базовий тренінг. Усіх цих людей об'єднує одне – бажання допомогти тим, хто перебуває у скрутному становищі, подолати практику катувань та жорстокого поводження [2, с. 5].

Згідно з даними Асоціації проти катувань національні превентивні механізми були створені у 65 країнах [3]. Зважаючи на всю множинність підходів, в усіх моделях НПМ уряди мали передбачити обов'язкову участь неурядових організацій щонайменше як консультативно-дорадчого компонента, а також як поставачальника членів НПМ та експертів, які залучаються до здійснюваних візитів. З урахуванням такого підходу усі існуючі моделі національних превентивних механізмів схематично поділяють на 4 групи, які фахівці умовно називають «Омбудсмен», «Омбудсмен +», «Національні спеціальні органи», та «Багатокомпонентні НПМ». На жаль, категорія «Омбудсмен +» є нечисленною, до якої входять такі держави: Данія (25 червня 2004 року), Казахстан (22 жовтня 2008 року), Молдова (24 липня 2006 року), Сербія (26 вересня 2006 року), Словенія (23 лютого 2007 року) та Україна (19 вересня 2006 року). До цієї моделі відносять також Францію (11 листопада 2008 року) [4, с. 23], хоча за даними Асоціації проти катувань вона посідає місце серед нових спеціалізованих інституцій [3]. Проте саме досвід цієї категорії послужив позитивним прикладом також для становлення превентивного механізму в Україні.

Однією з перших держав, що запровадили цю модель, була Данія. Тут омбудсмен уклав офіційну угоду з Данським інститутом з прав людини та НУО «Реабілітаційний та дослідницький центр для жертв катувань (RCT), згідно з якою всі три інституції мають здійснювати функції НПМ. Формально RCT та DINR функціонують лише як консультанти в рамках Факультативного протоколу, тим не менш, омбудсмен заявив, що він буде надава-

ти вирішальне значення думці двох організацій, і що звіти будуть завжди відображати розбіжності в думках. Нині співробітництво здійснюється таким чином, що кожен з трьох інститутів може самостійно ухвалити рішення щодо проведення навчання або будь-яких інших видів діяльності в рамках угоди. Данський інститут з прав людини та НУО «Реабілітаційний та дослідницький центр для жертв катувань» також залучаються до оцінки законопроектів та чинного законодавства, що стосуються виконання мандату НПМ. Співробітники офісу омбудсмена та лікар від РСТ завжди беруть участь в інспекціях, у той час як представники DHR залучаються переважно для здійснення раптових перевірок ad hoc [4, с. 24]. Досвід оцінки законодавства із запобігання злочинності та участь у його створенні і реформуванні, безсумнівно, буде позитивним і для нашої держави. А залучення спеціалістів, експертів різних сфер допоможе краще реагувати на звернення та розслідувати виявлені порушення і злочини.

У Молдові законодавчо було визначено, що Національний Центр з прав людини (Офіс омбудсмена) набуває статусу НПМ та відповідає за реалізацію мандату. Усвідомлюючи необхідність залучення громадянського суспільства в національні процеси щодо викорінення тортур у рамках діяльності Центру з прав людини, в Молдові була створена Консультативна рада, призначена для надання консультацій та допомоги омбудсмену в реалізації функцій національного механізму запобігання катуванням, а також наділена прямими повноваженнями з моніторингу фактів застосування тортур та іншого жорстокого або нелюдського поводження чи покарання. Створення Консультативної ради продиктоване необхідністю більш ефективно організувати роботу НПМ, сприяючи тим самим належному функціонуванню всього механізму [4, с. 25]. Український національний превентивний механізм почав свою роботу за декілька місяців після молдовського, тим самим увібрив у себе багато спільних позитивних моментів. Зокрема, практику консультування та практичної допомоги офісу омбудсмена, яка значно розширила межі правового впливу омбудсмена та НПМ.

У Словенії було визначено, що роль НПМ візьмуть на себе Офіс омбудсмена разом з неурядовими організаціями. Такі організації, за погодженням з Офісом омбудсмена, повинні мати ста-

тус неурядових та гуманітарних, а також пройти процес тендера. У першому тендері право на виконання мандату НПМ було надано двом організаціям – Інституту миру та Юридичному Інформаційному Центру для НУО. За результатами другого тендера було відібрано три організації: Словенський Червоний Хрест, Примус інститут та Юридичний Інформаційний Центр для НУО. Нині Офіс омбудсмена оголошує тендер кожного року. Спільна діяльність омбудсмена та неурядових організацій відбувається згідно з укладеним контрактом за результатами тендера. У контракті обговорюються умови взаємодії та зобов'язання щодо виконання мандату НПМ. Згідно з цим контрактом час, місце та програма візиту, а також склад команди візитерів визначаються омбудсменом для кожного випадку окремо [4, с. 31]. Для України така практика проведення тендерів може виявитися неефективною, оскільки разом із прозорим вибором кращих неурядових громадських організацій виникне і зайва конкуренція між ними, яка, у свою чергу, завадить роботі малих, але від того не менш ефективних організацій. У наших сучасних умовах кращим варіантом буде кооперування спільних зусиль, рівний відбір усіх суб'єктів, реально спроможних діяти заради спільної мети – запобігання злочинності у місцях несвободи.

У Франції інституцій, що виконують мандат НПМ, є щонайменше дві. Це Національна комісія з питань безпеки, яка відповідає за роботу зі скаргами членів парламенту стосовно діяльності поліцейських місць утримання заарештованих осіб. А також Республіканський Медіатор, інститут з широким мандатом омбудсмена. У формуванні нових агенцій та законодавчого забезпечення їхньої діяльності велику роль відіграли неурядові організації. У квітні 2008 року французький уряд вирішив заснувати нову національну агенцію – Захисника прав громадян. Як передбачається, ця агенція буде сформована з трансформованого Офісу Республіканського Медіатора. Офіс Генерального контролера місць несвободи буде виконувати роль НПМ протягом певного часу, а згодом буде включений до складу Офісу Захисника прав громадян. Генеральний контролер при цьому буде обіймати в новій агенції посаду одного із заступників [4, с. 33]. Враховуючи досвід Франції, необхідно створити в Україні максимально прозорий, зрозумілий механізм органів та установ, що виконують запобіжні превентивні

функції. Лише за такої умови можливе подальше реформування національного превентивного механізму та залучення якомога ширшого спектра громадської підтримки.

Для розбудови української моделі також буде доцільно розглянути досвід тих країн, в яких формально закріплені інші моделі НПМ, проте роль громадських організацій є досить великою, що послужить цінним прикладом для України. Таким є, наприклад, досвід Іспанії, де після тривалих дискусій модель «Омбудсмен» була затверджена з обов'язковим залученням до НПМ неурядових організацій.

Існують країни, де можна чітко побачити, що їх існуючі моделі лише за формальними ознаками відрізняються від згадуваної моделі «Омбудсмен +». По суті, робота національних омбудсменів Люксембурга, Маврикію, Нігерії, Польщі, Чеської Республіки та Чилі в рамках реалізації НПМ відбувається саме як спільна діяльність неурядового сектору та органів влади, що свідчить про важливість саме співробітництва держави та громадськості, а не формально закріпленої моделі.

Забезпечення ефективної взаємодії експертів неурядового сектору та представників державних інституцій у рамках моделі має відбуватися за рахунок чітких критеріїв відбору кандидатів, розроблення стратегічного плану роботи НПМ, максимального залучення експертів з різних галузей знань, проактивної медіаполітики у сфері протидії катуванням.

Про необхідність реформування та подальшого розвитку взаємодії держави із громадськими інституціями свідчать такі статистичні дані: кількість звернень до омбудсмена громадських та правозахисних організацій у 2016 році становила 722 і 49 звернень відповідно, засоби масової інформації – 15, релігійні організації – 21, приватні підприємства – 109 [5, с. 622], що відображає зацікавленість, допомогу та потребу у взаємодії недержавних організацій.

У свою чергу, в Україні було здійснено протягом 2016 року Департаментом НПМ 284 моніторингові візити до місць несвободи, підпорядкованих 10 міністерствам і відомствам у всіх регіонах країни; за перше півріччя 2017 здійснено 163 візити [6, с. 7; 7]. Здійснення таких візитів та ефективне реагування на звернення щодо порушення прав стало можливим після реформування

законодавства про омбудсмена та регулювання діяльності НПМ [8], доповнення закону статтею 19-1 щодо виконання Уповноваженим функцій національного превентивного механізму.

Враховуючи різноманітність типів місць несвободи та їх принципову відмінність один від одного, організаційну структуру Департаменту НПМ побудовано за принципом спеціалізації, що дозволяє розробляти широкий діапазон запобіжних заходів, охоплювати великий масив злочинів від економічних, службових до злочинів проти власності, життя, здоров'я особи та ін. Сюди входять Відділ моніторингу правоохоронних органів, Відділ експертно-аналітичного вивчення медичних питань, Відділ моніторингу пенітенціарних установ, Відділ з питань запобігання належному поведженню в діяльності установ освіти, охорони здоров'я та соціального забезпечення. Така організаційна структура сприяє здійсненню ефективних та всебічних моніторингових запобіжних заходів в органах та установах, підпорядкованих 10 відомствам та міністерствам.

Ефективність запобіжної діяльності національного превентивного механізму важко переоцінити. Одним із прикладів реагування на виявлені правопорушення та злочини з боку працівників поліції після проведеної НПМ роботи, а також прес-конференції, яка відбулася 2 вересня 2016 року в Українському кризовому медіа-центрі, керівництво Національної поліції вжило заходів щодо демонтажу кліток на постах поліції у метрополітені. Цей процес був завершений на всіх 52-х станціях Київської підземки на початку лютого 2017 року [5, с. 241]. Ще однією нагальною проблемою, якою також займаються громадські монітори у структурі НПМ, є факти фізичного та психічного насилля в місцях несвободи, пенітенціарних установах. Закритість пенітенціарної системи та наявність неформальних правил поведінки серед ув'язнених тільки створюють підґрунтя для того, щоб такі факти насилля в установах залишалися прихованими, а їх розслідування – неефективним. Під час проведення візитів до пенітенціарних установ монітори безпосередньо виявляють факти, що можуть свідчити про катування осіб, які в них утримуються. Одним із прикладів ефективності здійснюваних моніторингових запобіжних заходів є випадок, описаний у звіті омбудсмена: 25.05.2016 у Черкаському слідчому ізоляторі працівником Секретаріату виявлено наявність

тілесних ушкоджень в ув'язненого К., які не були зафіксовані в документації установи. Лише після повідомлення про цей факт органів прокуратури адміністрацією установи було вжито заходів щодо документування ушкоджень [5, с. 255]. Такі результати, незважаючи на їх не блискавичне, а поступове здійснення показують, що розвиток вітчизняного запобіжного механізму рухається у правильному напрямку.

Хоча українська модель «Омбудсмен +» на сьогодні ще не є досконалою, але перші кроки на шляху до цієї мети вже зроблені. Швидкими темпами розвивається мережа громадських моніторів, триває активна співпраця громадських організацій із неурядовими установами зарубіжних країн, впроваджується механізм взаємодії державних інституцій із недержавними.

Ключові постулати, на яких базується взаємодія Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини з неурядовими організаціями, оприлюднено на електронному ресурсі омбудсмена. Серед них такі:

1. Постійний розвиток і поглиблення співпраці з інститутами громадянського суспільства – один із ключових напрямів комунікації з громадянським суспільством.

2. Мета співпраці – забезпечення неухильного дотримання конституційних прав і свобод людини органами влади і місцевого самоврядування, їх посадовими особами.

3. Основні напрями співпраці:

- превенція порушень прав людини і основоположних свобод;
- сприяння приведенню законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів у галузі прав людини;
- відновлення порушених прав людини і основоположних свобод;
- правоосвітня діяльність.

4. Механізм співпраці: представники інституту громадянського суспільства повідомляють про порушення прав людини і основоположних свобод (надають проект можливого акту реагування Уповноваженого), далі Уповноважений самостійно визначає форми й шляхи реагування на повідомлення, також про вжиті заходи Уповноваженого повідомляє представникам інституту громадянського суспільства.

5. Приведення законодавства у відповідність до міжнародних стандартів: під час роботи експертних рад представники інституту громадянського суспільства готують пропозиції Уповноваженому, на засіданні Консультативної ради разом з Уповноваженим ці пропозиції обговорюються і як результат, Уповноважений ухвалює рішення щодо надання Верховній Раді України рекомендацій стосовно внесення змін до чинного законодавства.

6. Співпраця Уповноваженого з інститутами громадянського суспільства здійснюється на засадах відкритості і прозорості інформаційної політики (на офіційному веб-сайті Уповноваженого регулярно розміщуються матеріали про діяльність інститутів громадянського суспільства та їх співпрацю з Уповноваженим). Омбудсмен сприяє прозорості та відкритості громадського моніторингу своєї діяльності та діяльності Секретаріату Уповноваженого [9]. На основі цих принципів повинна формуватися міцна та ефективна система запобігання злочинності державними та недержавними суб'єктами.

Висновки. Національний превентивний механізм є однією із форм участі громадян у запобіганні злочинності, реалізація якого стала можливою лише завдяки розумінню важливості суспільно-державного партнерства та взаємодії з недержавними громадськими суб'єктами, а особливо у сфері запобігання злочинності. Враховуючи позитивний зарубіжний досвід та розуміючи можливі помилки і шляхи їх уникнення задля реформування національного превентивного механізму, розширення сфери громадського запобіжного впливу, необхідно розробити єдину цілісну концепцію (стратегію) запобігання злочинності недержавними суб'єктами, де обов'язково врахувати участь громадян та неурядових громадських організацій у державних запобіжних програмах, розширення фінансування громадських ініціатив та національного превентивного механізму. Основою для майбутньої стратегії мають стати консолідоване існуюче українське законодавство щодо громадської участі, міжнародні акти та конвенції ООН щодо правозахисної, запобіжної діяльності.

Список використаних джерел

1. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів по-

водження та покарання від 18.12.2002 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_f48.

2. Практикум моніторингу місць несвободи у діяльності НППМ. ГО «Центр інформації про права людини» / Волік В. І. – К.: Priority Group, 2017. – 60 с.

3. List of Designated NPM by type [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apr.ch/en/by-type/>.

4. Особливості реалізації національних превентивних механізмів у форматі «Омбудсман +»: аналіз міжнародного та національного досвіду: [Аналітичний огляд] / Ю. Л. Белоусова, В. О. Гацелюк, Н. С. Кульчицький, О. А. Мартиненко // за заг. ред. Ю. Л. Белоусова. – К.: Атіка, 2012. – 96 с.

5. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/docs/presentations/&page=3>.

6. Спеціальна доповідь «Моніторинг місць несвободи в Україні за 2016 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: file:///C:/Users/Пользователь/Downloads/spec_dopov_npm_2016_n.pdf.

7. Статистика візитів Національного превентивного механізму України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://npmukraine.org/index.php?r=site%2Fstats>.

8. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України №776/97-ВР від 23.12.1997 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>.

9. Взаємодія Секретаріату Уповноваженого ВРУ з прав людини із інститутами громадського суспільства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/page/secretariat/gromadskist/interaction-with-NGOs/>.

Соломяная А. В.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПРЕВЕНТИВНЫЙ МЕХАНИЗМ КАК ФОРМА УЧАСТИЯ ГРАЖДАН В ПРЕДУПРЕЖДЕНИИ ПРЕСТУПНОСТИ

В работе рассматриваются основные вопросы функционирования национального превентивного механизма в Украине, возможность привлечения граждан к его деятельности, расширение его предупредительного воздействия. Проанализировано зарубежный опыт применения модели «Омбудсмен +» с целью определения позитивных аспектов, которые можно применить в Украине. Акцентировано внимание на важности активного сотрудничества и партнерства государства и общества, негосударственных субъектов, создании

единой целостной концепции (стратегии) предупреждения преступности на основе международных актов и конвенций ООН.

Ключевые слова: национальный превентивный механизм, предупреждение преступности, негосударственные субъекты, гражданская инициатива, общественно-государственное партнерство.

Solomiana A. V.

NATIONAL PREVENTIVE MECHANISM AS FORM OF CITIZENS' PARTICIPATION IN PREVENTION OF CRIME

The paper considers the main issues of the functioning of the National Preventive Mechanism in Ukraine, the possibility of involving the public in its activities and expanding its preventive influence. The foreign experience of using the "Ombudsman +" model is analyzed in order to identify the positive aspects that can be applied in Ukraine. The importance of active cooperation and partnership of the state with the public, non-state actors, the creation of a united integral concept (strategy) for the prevention of crimes on the basis of international acts and conventions of the United Nations is emphasized.

Key words: national preventive mechanism, prevention of crimes, non-state actors, public initiative, public-state partnership.

УДК 343.123.4

Житний О. О.,

завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, м. Харків

ДАВНІСТЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: АКТУАЛЬНІ ТЕОРЕТИЧНІ Й ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ

Розглянуто актуальні проблеми давності в кримінальному праві України. Визначено стан їх теоретичної розробки. Розкрито питання законодавчої регламентації перебігу строків давності злочину, давності виконання обвинувального вироку, давності застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб. Показано проблеми застосування норм про давність.

Ключові слова: кримінальне право, давність, строк, злочин, покарання.

Постановка проблеми. Зміни у «кримінальній картині» світу, які відбулися наприкінці минулого й продовжуються у поточному столітті (зокрема, криміногенна інтернаціоналізація, транснаціоналізація злочинності, сплеск тероризму і сепаратизму, виникнення нових й удосконалення відомих злочинних практик тощо), та поки що не дуже оптимістичні прогнози стабілізації дотримання стану законності в сучасній Україні підштовхують громадянське суспільство, фахівців-правознавців й представників вла-